

SŁOWO WSTĘPNE

Z radością oddajemy w ręce Czytelników kolejny tom będący efektem owocnej współpracy Centrum Badań im. Edyty Stein UAM z Katedrą Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz z Uniwersyteckim Szpitalem Klinicznym UM w Poznaniu. Fenomenem, który tym razem postanowiliśmy poddać wspólnej interdyscyplinarnej refleksji – najpierw w ramach ogólnopolskiej konferencji naukowej, a następnie na stronach tej książki – jest sen.

Sen jest niezbędny dla regeneracji i przywrócenia sprawności organizmu. Pozwala oszczędzać ograniczone zasoby energii, uchronić nasze ciała przed wczesnym zużyciem, stanowi antidotum na stres. Zgoła inny jego aspekt ukazują nam marzenia senne, które chętnie opowiadamy, a przeżycia z nimi związane fascynują nas bądź niekiedy przerażają. Ta dwojaka natura snu, w niektórych językach uchwycona za pomocą dwóch różnych określeń (ang. *sleep / dream*, fr. *le sommeil / le rêve*), czyni go interdyscyplinarnym przedmiotem badań, zdolnym do budowania mostów między naukami ścisłymi a humanistyką.

Sen jest obiektem zainteresowania wielu gałęzi medycyny (neurologii, psychiatrii, pulmonologii, laryngologii, kardiologii), ale też psychologii oraz dyscyplin humanistycznych – literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, historii, historii sztuki czy teologii. Wynika to z faktu, że refleksji medycznej nad snem towarzyszyła zawsze otoczka filozoficzna, a badania empiryczne nad nim rozwijały się równolegle do przekonań o jego magicznej, proroczej bądź heurystycznej mocy, w ramach których sen uznawano za szczególnego rodzaju komunikat. Sen był też tematem wielu dzieł artystycznych (literackich, malarskich, filmowych), a estetyka oniryczna stanowi rozpoznawalną konwencję artystyczną.

Od starożytności zastanawiano się, czy istnieje klucz, który otwiera świat snów i ich rzeczywistość. Zwykle pojawiali się też ludzie, którzy pretendowali do roli interpretatorów snów – zarówno wszelkiej maści specjaliści od wiedzy tajemnej, ezoterycznej, jak i uznani filozofowie (np. Arystoteles, *De insomniis*, *De divinatione per somnum*). Przełomem w zakresie hermeneutyki snu było opublikowanie w 1899 roku pracy Zygmunta Freuda *Objaśnianie marzeń*

sennych. Austriacki psychiatra uznał, że poprzez marzenia senne przemawiają do nas treści nieświadome, i powiązał sny z pragnieniem i sferą libidinalną jednostki. Po ponad stu latach o snach prowadzi się studia o wiele bardziej wnikliwe na podstawie badań empirycznych z zakresu medycyny i psychologii snu, w ramach których wyróżnia się odrębne psychosomatyczne aktywności w różnych jego fazach. Wydaje się, że im większy autorytet w interpretacji snu zdobywają nauki przyrodnicze, tym ich ocena jest pewniejsza, jednakże, mimo iż coraz lepiej rozumiemy jego mechanizmy, to sen nie przestaje nas fascynować swoją tajemniczą, czasami groźną, a czasami przyjazną, mocą.

Tom otwiera dział ZDROWY SEN zawierający artykuł Szczepana Cofty (prezesa Polskiego Towarzystwa Badań nad Snem) oraz Darii Springer. Wbrew tytułowi tekstu, dla współczesnej medycyny sen okazuje się już coraz mniej „tajemniczy” – autorzy przedstawiają podstawowe ustalenia w zakresie badań nad snem oraz jego zaburzeniami, skupiając się przede wszystkim na obturacyjnym beztechu sennym (OBS) i licznych problemach z nim związanych, występujących zarówno na poziomie jakości życia i zdrowia jednostki, jak i na płaszczyźnie społecznej.

Drugi dział, zatytułowany O CZYM ŚNILI STAROŻYTNI?, rozpoczyna artykuł Elżbiety Wesołowskiej, która dokonuje charakterystyki podstawowych toposów związanych z ciemnością, nocą i snem w twórczości antycznych poetów. Autorka omawia także podstawowe funkcje przypisywane snom oraz przekonania na ich temat obowiązujące w tamtej epoce. Następnie Kazimierz Ilski skupia się na śnie cesarza Konstantyna Wielkiego przed bitwą przy Moście Mulwijskim, który to sen miał przełomowe znaczenie dla dziejów ludzkości. W tym celu autor poddaje analizie relacje Laktancjusza (w języku łacińskim) oraz Euzebiusza z Cezarei (w języku greckim). Juliusz Rogowski interpretuje wiersz rzymskiego poety Auzoniusza przedstawiający jego wizje senne (raczej groźne i nieprzyjemne), wskazując, że choć na przestrzeni epok zmieniał się stosunek do snów oraz znaczenie, jakie im przypisywano, to emocje, jakie są one zdolne wzbudzać w śniących, pozostają tożsame tak w epoce antyku, jak i dziś. Dodatkowym atutem tekstu jest zaproponowany autorski przekład omawianego wiersza. W ostatnim z artykułów tego działu Łukasz Jędrowski próbuje zrekonstruować funkcjonujące w czasach antycznych, a następnie przejęte – i odpowiednio zaadaptowane – przez wczesne chrześcijaństwo klasyfikacje snów (m.in. ze względu na ich źródło, klarowność przekazu, osobę śniącą), bazując na pismach Grzegorza z Tours.

W następnym dziale SNY W RELIGII I FILOZOFII Maria Małgorzata Baranowska skupia się na klasykach XX-wiecznej psychoanalizy – Z. Freudzie, C.G. Jungu oraz E. Frommie – wskazując, w jaki sposób próbowali oni rozwikłać tytułową „tajemnicę snu”. Każdy z nich utrzymywał – pomimo dzielących ich różnic – że marzenia senne to szczególny sposób, w jaki jednostka wchodzi w kontakt

z treściami nieświadomymi zarówno z własnej biografii, jak i dziedzictwa ludzkości. W kolejnym artykule Joanna Kiersztein omawia znaczenia przypisywane snowi na kartach ksiąg Nowego Testamentu. Sen jest tam pewnego rodzaju medium między Bogiem a człowiekiem (np. sny, w których Józefowi ukazał się Anioł Pański), świadectwem zaufania Bożej Opatrzności (które pozwala „spokojnie spać”), ale też symbolem duchowego marazmu, a wreszcie – prefiguracją śmierci, tyle że ujmowanej już w zupełnie nowej perspektywie dzięki wierze w zmartwychwstanie. Następnie Elżbieta Kotkowska przywołuje niezwykle oryginalną myśl prawosławnego filozofa i teologa o. Pawła Fłorenskiego, który stan półsnu (moment między snem a czuwaniem) uznawał za granicę między światem doczesnym a rzeczywistością transcendentną, dany każdemu z nas punkt przejścia i łączności między tym, co „tu i teraz”, a tym, co to nieskończenie przekracza. W tekście wieńczącym ten dział Dorota Kamińska-Jones omawia znaczenie snów w kulturze indyjskiej, odwołując się zarówno do tradycyjnej medycyny ajurwedyjskiej, gdzie sen traktowany jest jako ważne narzędzie diagnostyczne, jak i do popularnych przekazów, w których bogowie poprzez sny komunikują się z ludźmi.

Kolejny dział, zatytułowany SNY BOLESNE – SNY UZDRAWIAJĄCE, obejmuje dwa artykuły skupiające się na snach towarzyszących „doświadczeniom granicznym” (K. Jaspers) i odzwierciedlających kondycję duchową jednostki po ich przejściu. Anna Grzegorzczak przywołuje świadectwa trzech kobiet – Edyty Stein, Jadwigi Koczocik-Przedpelskiej i Wandy Półtawskiej – w kontekście relacji między lękiem a snem i jednoczącej je próbie przełamania lęków wynikających z okrucieństw i grozy doświadczeń wojennych poprzez odwołanie do wiary chrześcijańskiej i zawierzenie Transcendencji. Małgorzata Okupnik z kolei wnikliwie omawia książkę *Kotłyszanka z huraganem* Justyny Wicenty – dziennik żałobny autorki napisany po nagłej i tragicznej śmierci jej syna Tadeusza w dziesiątym tygodniu życia. Pojawiające się w jej narracji opisy snów stanowią świadectwo zarówno przebytej traumy, jak i odzwierciedlają długotrwały proces przepracowania tego doświadczenia.

Dział SNY ARTYSTYCZNE otwiera artykuł Grzegorza Kubskiego poświęcony interpretacji poematu *Ostatni* Zygmunta Krasińskiego oraz cyklu powieściowego *Rodzina Thibault* Rogera Martin du Gard, które to dzieła łączą motyw snu jako stanu niemocy, paraliżu, niezdolności do działania; motyw obecny skądinąd także w tak odległych od siebie źródłach jak Pismo Święte czy filozofia Henriego Bergsona, które autor wnikliwie przywołuje i omawia. Marek Skrukwa skupia się na tragedii lirycznej *Atys* kompozytora Jeana-Baptiste’a Lully’ego oraz dramaturga i librecisty Philippe’a Quinaulta. Zawarta w tym dziele scena snu tytułowego bohatera stanowi arcydzieło barokowej estetyki łączącej muzykę, taniec i dramaturgię. Następnie Marek Kurkiewicz przenosi nas w bardziej współczesne – i popkulturowe – krajo-

brazy muzyczne, omawiając motywy oniryczne nad wyraz często występujące w tekstach Grzegorza Ciechowskiego i śledząc ich przemiany na różnych etapach twórczości artysty. W ostatnim artykule z tego działu Rafał Koschany próbuje odpowiedzieć na pytanie, co skrywa się za popularnym metaforycznym porównaniem kina do snu, odwołując się zarówno do klasyków myśli filmoznawczej, jak i przykładów filmowych (ze szczególnym uwzględnieniem *Holy Motors* Leosa Caraxa).

Teksty tworzące dział Z DZIEJÓW BADAŃ NAD SNEM przypominają sylwetki i dokonania dwóch polskich badaczy z obszaru historii nauk przyrodniczych i medycznych. Ewa Baum i Krzysztof Prętki rekapitulują dorobek Benedykta Dybowskiego (1833-1930), a zwłaszcza jego pracę *Sen i marzenia senne* z 1907 roku. Pozytywistyczne nastawienie Dybowskiego nakazało mu uznać sen za zjawisko czysto fizjologiczne, pozbawione jakiegokolwiek dodatkowej metafizycznej otoczki – wszystkie tajemnicze przekonania krążące na temat snu uznał on za „dziecinne przesady i zabobony”, będące dziełem „umysłu nieoświeconego”. Co ciekawe, na bazie swoich obserwacji badacz uznał sen za zjawisko charakterystyczne nie tylko dla ludzi i zwierząt, ale także świata roślin. W kolejnym artykule Krzysztof Prętki szkicuje biografię wybitnego polskiego medyka Adolfa Kłęska (1876-1935). Pośród jego rozlicznych obszarów zainteresowań znalazły się też pionierskie tezy na temat fizjologii i patologii snu, sformułowane jeszcze za czasów studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim i rozwijane w dalszej karierze lekarskiej i akademickiej.

Dział SNY NASZE WSPÓŁCZESNE otwiera tekst Yulii Shabanovej Anatolija Osyypova, którzy wskazują na konieczność integracji naturalnych rytmów człowieka i natury (w tym rytmu snu i czuwania) z rytmami życia społecznego, które we współczesnym, dynamicznym i chaotycznym świecie uległy znaczącej deregulacji, co przekłada się na liczne problemy doświadczane przez jednostkę na poziomie psychiczno-duchowym. Paradygmat kulturowy metamodernizmu i model „nowego stoicyzmu” stanowią, według autorów, środki służące przywróceniu zaburzonej harmonii i integralności podmiotowości. Następnie Paweł Siek zastanawia się, czy współczesne zdobycze nauki (np. technologie obrazowania magnetycznego) będą zdolne – w sposób nieredukcyjny i poznawczo satysfakcjonujący – udzielić odpowiedzi na nurtujące ludzkość od wieków pytania dotyczące tajemnicy naszego życia duchowego i umysłowego, szczególnie w obszarze odkrytej przez tradycję psychoanalityczną sfery nieświadomości. W tekście wieńczącym ten dział Maria Bartkowiak, Maja Olesińska oraz Joanna Sztanka przedstawiają swój raport z badania treści, których młodzi ludzie poszukują w Internecie na temat snów.

Ostatnia część nie jest bezpośrednio związana z tematyką tomu, lecz zawiera dwa teksty napisane na obchodzony w ubiegłym roku jubileusz 20-LECIA CENTRUM BADAŃ IM. EDYTY STEIN NA UAM. Jadwiga Guerrero van der Meijden

przedstawia dzieje polskiej recepcji oraz refleksji naukowej nad filozofią Edyty Stein, szkicuje też projekt dalszego rozwoju badań oraz współpracy instytucjonalnej między ośrodkami poświęconymi zgłębianiu i rozwijaniu myśli św. Teresy Benedykty od Krzyża. Bernd Martin z kolei prezentuje krótki szkic biograficzny poświęcony kształtowaniu się drogi filozoficznej i życiowej Edyty Stein – od jej relacji (intelektualnych i osobistych) z Husserlem, Heideggerem i Ingardenem, przez różne formy dyskryminacji i wykluczenia, jakim była poddana – jako kobieta i jako Żydówka – zarówno w środowisku akademickim, jak i w politycznym klimacie Trzeciej Rzeszy, po decyzję o konwersji na katolicyzm i wstąpieniu do zakonu.

Oddając w Państwa ręce tom *Fenomen snu*, mamy świadomość, że nawet kilkanaście tego typu książek nie byłoby w stanie wyczerpać tematu i rozwiłać niezgłębioną tajemnicę snu. Gorąco liczymy jednak, że zebrane tu teksty przyniosą Państwu korzyść poznawczą i przyjemność lekturową, zachęcą do dyskusowania i rozwijania poruszonych tu wątków, a może też zainspirują do prowadzenia własnych badań nad tym jednocześnie tak powszechnym i niezwykłym fenomenem, jakim jest sen.

Redaktorzy tomu